

4.

Danmarks Tab til Havet i den historiske Tid.

Historisk Tidsskrift, Bind 8. række, 1 (1907)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_8rk_0001-PDF/hto_8rk_0001_98037.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=98037>

pdf genereret den : 28/5-2008

Smaastykker.

4.

Danmarks Tab til Havet i den historiske Tid.

Af Johannes Steenstrup.

Det fremstilles saa ofte, hvor overordentlig meget af Danmarks Jordbund vi har tabt ved Havets Rov, især da til det graadige Vesterhav. Og vitterligt nok er det, at store Landstrækninger paa den slesvigske Kyst ere gaaede med. Allerede til Konciliet i Basel kunde det berettes, at „60 Kirkesogne, der udredede mere end Halvdelen af den slesvigske Domkirkes Indtægter, vare opslugte af det salte Hav“, og denne Angivelse synes efter foreliggende Registre og Optegnelser tilnærmelsesvis at naa det rigtige¹⁾. Ødelæggelserne vedblev jo længe efter den Tid; allerbedst bekendt er den store Stormflod 1634, der gjorde det endelig af med den største af Vesterhavssøerne og dannede Nordstrand og Pelvorm, en Ødelæggelse, der kostede over 6000 Mennesker Livet og jog talrige paa Flugt; det er vel nok disse store Tab, som især staa for Tanken ved Opgørelsen af vort Lands Mellemværende med Havet.

Men foruden af Ødelæggelserne paa den slesvigske Kyst ere vore Forestillinger blevne paavirkede af, at vi høre om, hvorledes Vesterhavet aarlig eller daglig fortærer vore nørrejydske Kyster. Ved Rubjerg Knude i Vendsyssel rykker saaledes Klinten paa enkelte Steder hvert Aar 8 Fod ind i Landet. Den indsigtfulde og omhyggelige iagttager af Danmarks Klitter C. C. Andresen har paa forskellige Steder af Kysten

¹⁾ Historisk Tidsskr. 6. R. V. 195 ff., 215 ff.

gjort Iagttagelser og faaet Oplysning om, hvor meget af Kysten der skrider i Havet. Ved at tage som Udgangspunkt de Bortskylninger, der have fundet Sted ved Agger 1815—1839 og 1840—1857, har han fundet et Middeltal for den aarlige Bortskylning, nemlig 12 Alen Land. Han formoder derfor, at der i 2000 Aar er bortskyllet 2 Mile Land, hvad der for Jyllands hele Længde eller 40 Mil bliver 80 Kvadratmil. Troels-Lund har i sin Skildring af Danmarks Udseende paa Frederik II's Tid anvendt den her givne Beregning for at belyse Forskellen mellem hin Tidsalder og vore Dage; han antager, at Jylland dengang har været 12 Kvadratmil større end nu, og slutter med følgende Udtalelse: „Ville vi da danne os den rette Forestilling om Nørrejyllands Størrelse i det 16de Aarhundrede, maa vi til dets nuværende tænke os føjet en Landmasse svarende til Falster og Møen tilsammen“¹⁾.

Geologerne have — saavidt jeg har set — ikke udtalt sig om Værdien af disse Angivelser af Danmarks formentlige Landetab i den historiske Tid. Professor K. Rørdam har dog omtalt den nævnte Beregning og, som det synes, set lidt tvivlende paa den²⁾. Det maa nu være en Historiker tilladt at vise, om end kun med de Midler, som staa til hans Videnskabs Raadighed, at den af Andresen opstillede Beregning aabenbart giver en rent fabelagtig Forestilling.

Jeg skal ikke anfægte selve Andresens Angivelse af, hvor stor Bortskylningen ved Agger har været i det 19de Aarhundredes første Halvdel, men foreløbig benytte den som Udgangspunkt. Naar imidlertid Regnestykket skal blive rigtigt, maa man have Sikkerhed for, at hvad der angives for Egnene ved

¹⁾ Troels-Lund, Danmarks og Norges Hist. I., 18; enslydende i Folkeudg. S. 17 (1903).

²⁾ Danmarks Tilblivelse i „Danmarks Natur“ (Freia) Sp. 79: „Man har endog villet antage, at der i Løbet af de sidste 2000 Aar er bortskyllet omtrent 80 □ Mile af Jyllands Vestkyst. Hvorledes dette nu end forholder sig osv.“ — Edv. Erslev havde dog allerede 1886 gjort Indsigelse mod Troels-Lunds Opfattelse (Jylland 52).

Agger, ogsaa har Anvendelse paa hele Jyllands Kystlinie mod Vest. Nu er imidlertid Landstrækningen ved Agger utvivlsomt et af de mest udsatte Punkter paa hele Jyllands Vestkyst, Jordsmonnet svagest bygget, Strømmen stærkest og Kystlandet barest; vi have endvidere gennem de sidste fire Aarhundreder Efterretninger om Stormfloders Ødelæggelser netop i disse Egne; altsaa burde Tilstanden her ikke gøres til Grundlag for en Beregning af det almindelige Forhold. Andresen siger selv, at det synes som om Kysten Nord for Agger og ligeledes Syd for Thybo-Røn eller i alt Fald Syd for Bovbjerg dels ikke bortskylles, dels i mindre Grad. Han fastholder imidlertid sin Beregning, idet han bl. a. henviser til de Efterretninger, vi have om jyske Stormfloder, og til de Tab, som Holland og Sønderjylland vitterligt have lidt¹⁾.

Det er dog sikkert nok, at Forholdene ere meget ulige paa Jyllands forskellige Kyster²⁾. Klinten ved Bovbjerg, som bestaar af Ler og Sand, er i Tidsrummet 1790—1874 rykket omtrent 500 Fod tilbage — skriver Ussing — medens man i Bulbjergs Limstensklint endnu kan læse Navne, der ere indhuggede for mere end 50 Aar siden³⁾. A. Jessen har i sin Beskrivelse af de geologiske Forhold ved Jyllands nordligste Kyster⁴⁾ gjort Beregninger over, hvor meget Land

¹⁾ C. C. Andresen, Klitformationen 72.

²⁾ Som foran er sagt, skal Klinten ved Rubjerg Knude paa sine Steder aarligt rykke 8 Fod ind i Landet. Min Fætter Dr. phil. K. J. V. Steenstrup har velvilligt meddelt mig nogle af ham foretagne Opmaalinger, der belyse, hvad der er tabt paa to andre Punkter. Christian IX's Mindesten ved Maarup Kirke (mellem Rubjerg Knude og Lønstrup) laa i 1889 265 Fod, i 1906 kun 221 Fod fra Klinten, altsaa var der tabt 44 Fod i 17 Aar eller 2,6 Fod i Gennemsnit om Aaret. En stor Sten ved Gaarden Kodal (N. for Løkken) laa i 1890 100,3 Fod, i 1906 83 Fod fra Skrænten; altsaa er Skrænten i 16 Aar rykket 17,3 Fod tilbage eller 1,1 Fod om Aaret.

³⁾ N. V. Ussing, Danmarks Geologi. 2. Udg. 300 f.

⁴⁾ Beskrivelse til Geologisk Kort over Danmark. Kortbladene Skagen, Hirshals, Frederikshavn, Hjørring og Løkken, ved A. Jessen. 1889. (Danmarks geologiske Undersøgelse. 1. Række. Nr. 3.) S. 311 ff.

der i nyeste Tid er skyllet bort, idet han har sammenlignet Generalstabens Kort fra 1886—88 med Videnskabernes Selskabs Kort fra 1785—87 i samme Maalestok. Hans endelige Resultat er, at der paa Nord- og Vestkysten fra Grenen til Blokhus er tillagt ialt 950 Td. Land og borttaget 431 Td. Land, og at Østkysten fra Grenen til Vorsaa viser en Tilvækst af 1450 Td. Land og en Bortskylning af 250 Td. Land. „Hvad der i de sidste 100 Aar er skyllet bort, er saaledes ret ubetydeligt og svarer ikke ganske til de Beretninger om forsvundne Marker, Gaarde, ja endog hele Landsbyer, som man ofte hører om paa disse Steder. I alt Fald er Bortskylningen underordnet i Forhold til Landets Tilvækst, men paa den anden Side maa det indrømmes, at det nydannede Land paa disse Kyster i Reglen er Strandsand og Flyvesand, næsten uden Værdi, medens store Partier af det bortskyllede Land var veldyrkede Marker“.

Naar C. C. Andresen henviser til Holland, forekommer det mig, at dette Lands Forhold aldeles ikke kan komme i Betragtning for vor Kyst, og det synes mig endvidere ganske urigtigt at henvise til Slesvigs Tab i Almindelighed, thi netop dér viser sig stor Forskel i de enkelte Egne; hertil skal jeg straks komme tilbage. Vi ere derfor allerede ved at benytte det opgivne Grundlag udsatte for at komme til aldeles overdrevne Forestillinger.

Det andet, som maa fordres, for at Regningen kan blive rigtig, er, at Stranden og Egnene langs vore Kyster i de forudgaaende Aarhundreder have haft den samme Karakter og altsaa været i lige saa ringe Grad modstandsdygtige mod Havet, som de vare det i det 19de Aarhundrede. Allerede fordi dette er ubevist, maa Beregningen vakle, tilmed da Sandsynligheden taler for, at Kysten baade havde en fastere Fod at staa paa og en beskyttende Kappe om Skuldrene. Man bør for det Første ikke anslaa den Svækkelse for ringe, som mange af vore Kyster have lidt derved, at man har borttaget Ler og Sten uden Tanke om, hvordan man nedbrød Kystens Modstandskraft mod Storm og Hav. Der kom de Tider, da de Danske ikke byggede deres Boliger af Træ

alene; man havde Brug for Stene til baade Huse, Borge og Kirkebygninger, og efterhaanden som Kravet til Landevejenes Godhed steg, fandt Strandens Stene Anvendelse paa mange Maader borte fra Kysten. Dette Indgreb har dog kun haft en mindre Betydning i Sammenligning med, at Skove og Lunde ved Kysten ryddedes, at Krat og Buskvækster tankeløst fjernedes og toges til øjeblikkeligt Brug, medens der aabnedes Vej for fremtidige Ødelæggelser af det voldsomme Hav.

Hvor stor Forandring der i Middelalderen er foregaaet med Hensyn til Kysternes Naturforhold, derom er Sandflugtens Opkomst et Vidnesbyrd; thi vi tør vistnok sige, at før det 16. Aarhundrede var den ukendt¹⁾ og at i Middelalderen Sandet ikke voldte nogen Fare for Bebyggelse eller Dyrkning. Sandflugten begyndte paa Kristian II.s Tid, og samtidig i de forskellige Egne af Landet; i Skaane og paa Øerne, i Jyllands Indre og paa Vestkysten, rundt om viser sig Frugten af den tankeløse Borthugning af Træer eller Tilintetgørelse af Strandens og Sandets dækkende Plantevækst. Det er ogsaa paa denne Tid, at vi atter — efter 3—4 Aarhundreders Tausched — høre om Oversvømmelser og Stormfloder ved Agger. Der kan ikke være Tvivl om, at Borttagelsen eller Ødelæggelsen af Plantedækket paa mange Steder af Kysten i høj Grad har lettet de fjendtlige Magters Anfald paa Landet.

Det er værdt et kaste et Blik paa Skagen, hvor jo ogsaa, efter den opstillede Beregning, store Forandringer maa være foregaaede i Forholdet mellem Land og Hav og store Landstykker være tabte. Der er bevaret en gammel Beretning om Skagens Oprindelse; den indeholdes i Tingsvidner fra 1355, der udstedtes af en halv Snes Bønder, mellem hvilke var en Mand paa over 100 Aar og to paa 70 Aar, og her hedder det, at engang i fordums Dage gæstede en Konge paa Jagt

¹⁾ I Sønderjylland kan den maaske paavises lidt længere tilbage. I Slesvig Bisps Jordebog fra 1436 staar ved Utholm i Eidersted: agros centum . . et sunt destructi per arenam (Scr. Rer. Dan. VII. 492). Imidlertid er Oversættelsen ikke helt sikker, og i Kilden tilføjes endog: dant omni anno omnium Sanctorum marcas XL. Jfr. iøvrigt Sach, Schleswig II. 156.

Bonden Torkel Skarpe i Vogn. Paa Bondens Bøn overlod Kongen ham hele Skagen Mark til Græsning for hans vilde Stod. Denne Bondes Hyrde Trond var den første, der fandt paa at fiske fra Skagen (d. e. saa det fordelagtige deri), og paa Thorkels Vegne byggede han det første Hus paa Skagen Mark, senere byggede flere andre dér paa samme Thorkels Vegne. Lige til det yderste Skagens Rev — hedder det endvidere — har Stranden altid været Kongsforstrand og var aldrig bebygget af nogen, men de, som have den nævnte Skagen Mark inde, oppebære af hver Bod „Markfisk“, nemlig to Fisk eller 6 Sterlinge, for Adgang til Brændsel og andre Fornødenheder, som Marken frembringer¹⁾.

Man vil i denne Skildring først lægge Mærke til, at hvad der tales om ikke er Agerland, men „Mark“, den udyrkede Jord, som er overladt de vilde Heste til Underhold. Men man sætter ganske sikkert ikke saadanne Heste, som gaa ude Vinter og Sommer, paa den nøgne Strand eller paa den helt vindaabne Slette mellem to Have, de maa have et Tilholdssted i Storm og Slud; alting taler med andre Ord for, at her har været i alt Fald en Del Trævækst med nogen Skov, i hvert Fald Lunde og Krat, som kunde give dem Ly. Dette fremgaar jo endvidere bestemt deraf, at de Fiskere, som rejste Boder paa Skagen Mark, maatte betale Markfisk for at have Ret til at tage Brændsel. For Øjeblikket er der, naar vi se bort fra den i det 19de Aarhundrede anlagte Plantage, ingen Skov paa Skagen i en Afstand af to Mil — det lille Egekrat ved Hesselholt i Skagens Sogn er det nordligste af de mange Egekrat, som endnu findes dér i Egnen —, men i det 17de Aarhundrede var det anderledes, da var der Skov „paa en Mil nær Skagen“, siger Arent Berntsen, og gamle Kort vise det samme. I Middelalderen er Skovvæksten sikkert naaet langt længere ud mod Halvøens Nordspids, saaledes som man tør slutte af de Oplysninger, vi have fra de nærmeste Sogne ved Skagen, om mangan spredt Skovbestand endnu i senere

¹⁾ Se Aktstykkerne hos Suhm, Historie af Danmark XIII 828 f. og i Videnskabernes Selskabs Skrifter IV (1747—48) S. 215—17.

Tider. Med andre Ord, vi have al mulig Grund til at tro, at i Middelalderen var Skagsodden meget bedre beskyttet end i de senere Aarhundreder, og Sandflugten begyndte som alt sagt først i det 16de Aarhundrede.

Skagens ældgamle Navn — *Skage*, den langt fremragende Tange — og den Skildring af Egnen, som hine gamle Vidnesbyrd indeholde, passer mærkeligt godt til Nutidens Forhold. Saaledes kendes Trondstederne ved Kattegat endnu; Bækken Hjærtbæk er ødelagt af Sandet som saa mange andre Bække, der vare Sandflugtens ypperlige Modstandere, den løb Østen for den ret store Sø Hofsø, ved hvilken Kongens Gaard Hofsøgaard var beliggende, det er nu en Bondegaard i Skagens vestre Ende; Kongens Forstrand, siges det, gik derfra og lige til det yderste Skaughe-Ref — alt det skal da ikke give os en Forestilling om, at Jyllands Nordspids har haft en anden Karakter end nuomstunder, bortset fra, hvad der i mindre Maalestok kan være taget fra paa ét Sted og hvad der kan være lagt til paa et andet¹⁾.

Det synes jo dog ogsaa klart, at naar der af det jyske Omraade skulde være tabt Landstrækninger saa store som Møen eller Falster, eller endog som begge tilsammen, maatte vi høre noget derom af de historiske Beretninger, især da naar Talen er om Tiden fra Kong Frederik den Andens Tid indtil Kong Kristian den Niendes Regering. Udgangspunktet har jo været, at Danmark har tabt Land og Jord af samme Art og Karakter som Jyllands Vestside i vore Dage; der har altsaa indenfor Strandlinjen med dens Sandrækker og Klit — som dog i Middelalderen ikke var Flyvesand — ligget bebyggeligt og dyrkeligt Land, Land med Skove, Marker eller Enge, hvor Beboerne havde Boliger og Byer. Nu véd vi af Kong Valdemars Jordebog, at der paa Falster i det 13de Aarhundrede fandtes 363 Landsbyer og Bebyggelser, Møen, som er henimod halv saa stor, har da haft halvandet Hundrede saadanne og begge Øer tilsammen — uagtet deres Skovrigdom —

¹⁾ Jfr. Historisk-topografisk Beskrivelse af Skagens Landsogn, Gaardboe, Fortidsminder fra Vendsyssel S. 82 ff. jfr. S. 141.

over 500 Byer og større Gaarde. Selv om vi tænkte os det formentlig tabte jyske Land som kun halvt saa dyrkeligt og bebyggeligt som hine Øer, selv om det kun har rummet et Par Hundrede Byer og Bebyggelser, hvorledes kunne disse være svundne bort fra det danske Riges Omraade, uden at vi høre det mindste derom og uden at Navnet paa endog blot enkelte af de tabte Byer nævnes, uden at Jordegods, Landgilde og Skovindtægter er bleven udslettet af Jordebøger eller Regnskaber, uden at vi høre Enkeltmand eller Familier klage over, hvad Havet har taget fra dem. Her er jo nemlig ikke Tale om Ødelæggelser ved Sandflugt, thi at denne er vokset, og at Klitterne have udvidet sig, er sikkert nok; det siges paa mange Steder, at Byer forsvinde eller maa flyttes, men deres Sted kendes dog, om end Sandet er hvirvlet derover.

Endvidere gaar det ingenlunde an at henvise til, hvor meget der er tabt paa den slesvigske Kyst. Det er de store Stormfloder, som fremfor alt have ødelagt de sønderjydske Strande, og vi véd jo dog fra historiske Efterretninger gennem henved et Aartusinde, at har Nørrejylland end stundom været hjemsøgt af Vandfloder, have disse sjældent haft større Ødelæggelser til Følge og f. Eks. aldrig haft en Magt og en Udstrækning som Vandfloderne i Slesvig 1362 eller 1634. Ikke heller er det om Jyllands Kystboere i Almindelighed, men kun om Friserne, at Saxo fortæller, at de bygge Dæmninger mod Havet, som dog ofte oversvømmer og ødelægger deres Kyst.

Flere af de slesvigske Øer have dernæst slet ikke eller i ringere Grad lidt noget Tab af Land i historisk Tid. Paa Amrum formenes Marsken i Vest tabt i en tidlig Tid, mulig før det 12te Aarhundrede, men ellers har Havet i Middelalderen eller nyere Tid intet Land taget¹⁾. Vi have ingensomhelst Efterretning om, at paa Før Land af nogen Betydning skulde være mistet, og det slesvigske Domkapitels gamle Register fra 1440 nævner heller intet om, at paa denne Ø Land skulde være tabt; Afgifterne synes at flyde uforandret gennem

¹⁾ Sach, Schleswig II. 252, 263.

hele Middelalderen¹⁾. Hvad Sild angaar, har Øen paa Øst-siden saa at sige intet mistet; paa Vestsidens sydlige Del er en By Eytum gaaet tabt allerede før det 15de Aarhundrede, selv om dens Kirke bestod til ind i det 17de Aarhundrede, og det saaledes snarere synes at være Sand end Hav, der har forvoldt Ødelæggelsen. Ganske vist har Forfatteren af det nævnte Kapitelregister fra 1440 en Forestilling om, at „engang var der maaske 14 Sogne paa Sild, nu er der kun 4“, men intet af de formentlig tabte Sogne kan han nævne, og han har ingen Angivelse af, hvad de skulde have svaret i Afgift, hvorfor hans Formodning ikke har mindste Krav paa Tiltro. I nyeste Tid har paa Grund af Sandflugt Sognet Rantum maattet opgives og lægges ind under Vesterland Sogn, men Byen Rantum bestaar endnu²⁾ (hvorom nedenfor). Romø er sikkert nok uforandret. Fanø havde 1340 kun én Kirke; Sønderho Kirke og Sogn er opstaaet senere i Middelalderen, hvad der tyder i en hel anden Retning end en Formindskelse af Landet. Manø er det formentlig gaaet paa lignende Maade; den havde 1340 kun én Kirke, og dog gaar der Sagn om, at den skal have haft tre. I en sen Tid fortælles det, at Manø indtil 1396 skal have været forenet med Fanø; men allerede Kong Valdemars Jordebog nævner Fanø og Manø som to selvstændige Øer. Disse og andre Sagn om Manøs Storhed, som ikke bekræftes af nogen vederhæftig Kilde, skyldes kun den livlige Fantasi, som et vældigt Havs Nærhed altid føder³⁾.

Oluf Nielsen har i sin Bog om Skodborg og Vandfuld Herreder fremdraget et Eksempel paa, hvilke overdrevne Forestillinger Kystbeboere kunne nære om, hvad der er tabt til Vesterhavet. 1685 efterspurgtes paa Vandfuld Herreds Ting en Ejendom, kaldet Kongsjord, som skulde have været brugt som Ferring Kirkes Jord; men Folk, der kunde mindes 50 Aar tilbage, kunde alene udsige, at i de 50 Aar „har Vester-

¹⁾ Sach, Schleswig II. 239, 244, 263.

²⁾ Sach l. c. 215, 231, og Lauridsen, Histor. Tidsskr. 6. R. V. 213.

³⁾ Se om Fanø og Manø Trap, Danmark³ V. 765, 824, hvor der er skænket Sagnene altfor stor Tiltro; Kinch, Ribe I. 105, 112, 261.

havet i stræng Storm og Uvejr udtaget af Bovbjerg saavel som anden Ejendom en ganske stor Del Jord, som nu ligger langt ude i Havet, men hvilke Gaarde det har tilhørt, eller det har været Kirkejord, vide de ikke“. I Matriklen 1683 opføres imidlertid, at under Damsgaard bruges en Jord, kaldet Kongens Jord, hvoraf der aarlig gives 3¹/₂ Tdr. Korn til Ferring Kirke; det er altsaa denne Jord, man ikke har vidst Rede paa, og som man har beskyldt Havet for at have taget.

Præsten i det samme Sogn skriver 1766, at Kirkens Plads tidligere skal have ligget 1 Mil ude i Havet ved et da bestaaende prægtigt Nonnekloster, men paa Grund af Nonnernes Ugudelighed kom der et Guds Vejr med Storm og Jordskælv, der forvoldte en stor Vandflod, saa at Klostret, Kirken og en stor Del af Sognet forgik under Vand. Saa blev i Stedet for den lille Kirke rejst; den agtedes kun en Fjerdedel saa stor som den forulykkede og blev kaldt Fjerdings Kirke. „Fiskerne berette, at de i klart Vejr have set i Havet Mure og Rudera af Klostret, og deres Kroge ofte have hæftet derved, saa de med Forlis ere komne derfra“.

Nu er det sikkert nok, at der aldrig har ligget et Kloster paa dette Sted, og Sagnet er formodentlig opkommet for at forklare Navnet Fjerdings (1340 Færingh); man har vel ogsaa været vildledt af Kirkens Ombygning i det 15de Aarhundrede, da de tilhugne Kampesten for en Del ombyttedes med runde Havsten¹⁾.

Der er endvidere fra gammel Tid begaaet den Fejl, at man har benyttet Antallet af tabte Sogne som Maalestok for Tabet af Land. Men „et Sogn“ kan ophøre at bestaa paa mange Maader, et Sogn er en administrativ Inddeling, som vilkaarlig kan fjernes, og et Sogn kan ophøre ikke blot fordi dets Jordoverflade er forsvundet i Vandet, men fordi det ned-

¹⁾ O. Nielsen, Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder 454 f. — Om Kysten tæt Syd derfor skriver da ogsaa Storgaard Petersen, Ulfborg Herred S. 11: Man véd med Sikkerhed, at Havet i de sidste 500 Aar ikke har røvet ret meget af Kysten her; derimod har Sandflugten ødelagt større Strækninger.

lægges, efter at Stormfloden har borttaget eller ødelagt saa store Del af det, at det ikke kan underholde sin egen Præst; det maa for Fremtiden indgaa i Nabosognet. Naar Kannikerne i Slesvig sige, at Domkirken har tabt Halvdelen af sine Indtægter, tynger dette Udsagn langt mere end deres Opgivelse af, at Kirken har mistet 60 Sogne, thi mange af disse have sikkert været ganske smaa. Med et lignende Udtryk hedder det i en Række af nyere Arbejder, og saaledes ogsaa i „Danmarks Riges Historie“, at endnu saa sent som i det sidste Hundredeaar „tre Sogne i Sønderjylland ere blevne tabte til Havet“. Denne Udtalelse kan føres tilbage til Bergsøe's Statistik, hvor i hvert Fald Navnene paa disse Sogne findes¹⁾.

Det ene af disse var Rantum paa Sild. Vi have allerede omtalt det. Man maatte 1757 paa Grund af Sandflugt opgive den ældre Kirke og bygge en ny fjernere fra Klitten, men 1801 maatte ogsaa den nye Kirke opgives og Rantum inddrages i Vesterland Sogn. Byen selv bestod nemlig fremdeles, den havde paa Danske Atlas's Tid 28 Huse, hvis Beboere levede af Skibsfart og Haandarbejde; Agerland var der intet af, det var ødelagt af den flyvende Sand. Saaledes var Byen Rantum -- den tæller i vore Dage 260 Indbyggere -- kun formindsket saa stærkt, at den ikke kunde være et eget Sogn; dens Fjende har endvidere ikke Havet været, men Sandflugten²⁾.

Et andet Sogn omfattede Øen Nordstrandischmoor og gaar ikke langt tilbage i Tiden. Denne Ø, der var en Rest af den tidligere store Ø Nordstrand, var nemlig helt ubeboet før 1634, men saa nedsatte flere Familjer sig der, og Anton Heimreich, Forfatteren af Nordfresische Chronik og andre historiske Værker, var den første Præst og virkede her til sin Død (1685) under saare beskedne Forhold. Paa Danske

¹⁾ Bergsøe, Den danske Stats Statistik I 304, Scharling og Falbe-Hansen, Danmarks Statistik I 321, Steenstrup i Danmarks Riges Historie I 10.

²⁾ Danske Atlas VII 351; Trap, Slesvig 189, 191; Sach, Schleswig II 214.

Atlas' Tid havde Øen kun 12 Huse, og efter Stormfloden 1825 var der kun faa Huse tilbage; Kirken, der var i Præsteboligen, maatte nedbrydes¹⁾.

Det tredie Sogn var Galmsbøl i Bøking Herred, paa Fastlandet lige over for Før. Indtil 1523 synes det ikke at have mistet Land, men hundred Aar efter vare store Tab lidte, og i Slutningen af det 18de Aarh. talte det kun 68 Huse med 230 Mennesker. Efter Vandfloden 1825 var Sognet helt tilintetgjort²⁾.

Det vil heraf ses, hvor urigtigt det er at lade Tabet af „Sogne“ indvirke paa Forestillingen. De tre „Sogne“ talte for hundred Aar siden tilsammen kun 108 Huse; de to af Byerne bestaa endnu, men have mistet Kirken, og for Rantums Vedkommende har Flyvesandet, ikke Havet været Voldsmanden.

Fra en hel anden Kyst kan nævnes et karakteristisk Eksempel paa, hvorledes Tabet af „en ganske By“ i Virkeligheden repræsenterer et forsvindende lille Tab af Land. Præsten Hetting, der var Sognepræst i Magleby paa Møen, skriver i en Beretning 1699: „Anno 1625 den første Februar om Natten før Kyndelmisse Dag blev en ganske By, kaldet Brøndehøje, som laa ved Strandbredden, med Folk og Huse af Havet bortskylt, da det ved Vandflod gik højt op paa Landet. Hvilken By ikke siden er bleven bygt, var og ikke Sædeland til den By, men der var en Ladested for de Lybske og Husene af Købstads Bygning, og nogle ernærede sig af Fiskerier og deraf gave til Præsten, da Fiskeri i de Tider var meget god for Landet“³⁾.

Saa stort ser Tabet ud tre Fjerdedele Aarhundrede efter Begivenheden. I Virkeligheden har Brøndehøje kun haft en Rolle i det 16de Aarhundrede. Da var her et Udskibningssted, og om Høsten paa Sildefangstens Tid samledes her en Del Fiskende, hvorfor Kongerne ogsaa sendte en Tolder

¹⁾ Danske Atlas VII 809, Trap 252, Sach II 171—2.

²⁾ Danske Atlas VII 343, Trap 180, Sach II 203.

³⁾ C. Fogh, Geognostiske Skizzer fra Møen (Indbydelsesskr. fra Metropolitanskolen 1857) 14 f.

derhen¹⁾. I Aaret 1625 var der sikkert kun et Par Fiskerhytter og nogle Boder paa Stedet, og Pladsens ringe Betydning fremgaar jo ogsaa af, at den slet intet Jordtilliggende havde. Saa rev Havet nogle af disse Huse og Boder bort. I Lensregnskaberne (med Bilag) fra Stegehus for de nærmeste Aar derefter kunne vi læse om, at to Gadehuse eller Fiskerboder paa Aadermose Fiskerleje ved Strandbanken og 3 Fiskerboder paa Strandbanken paa Brøndshøje vare afgaaede i den store Flod og Guds Vejrlig 1625, og Stederne ere øde. Stormfloden har altsaa ved at bortskylle Huse og Boder gjort nogle Steder „øde“, men man har ikke Indtryk af, at mange Kvadratalen Land ere gaaede tabte.

Resultatet af disse Undersøgelser skulde formentlig være, at det er paavist, i hvilken Grad ikke blot Befolkningen i Almindelighed, men ogsaa flere Videnskabsmænd have overdrevet Forestillingen om, hvad vi skulde have mistet af Land til Havet. Der er paa flere Steder af Nørrejyllands Kyst tabt Landstrimler, og vi have jo ogsaa Efterretninger om, at enkelte bestemte Landsbyer ere gaaede under ved Havets

¹⁾ Hos Pontoppidan, Danske Atlas VI 433 f., Paludan, Møen I 214, J. Jensen, Historisk-topografisk Beskrivelse over Møen 16 f. findes ganske urimelige Forestillinger om Brøndehøjes Betydning. „Byen havde i Christian II's Tid endog en Adelsmand af de Povisker til Tolder“; Sandheden er, at Frands Pogwisch paa Christian III's Tid var Tolder over hele Møen. „Endnu 1550 maatte Kjøbmandsskibene, som handlede paa Landet, klarere der“; det forholder sig saaledes, at et Kongebrev 1550 tillader Bønderne paa Møen i fire Sommer- og tre Vintermaaneder selv at udføre deres Avl og at hjemføre Varer til deres eget Huses Behov, men kun fra Stege. Først 1585 blev det tilladt at losse og lade i de nævnte Maaneder ogsaa ved Brøndehøje og ved Grønsund Færgested, men man skulde fortolde i Stege. Kun paa Sildefangstens Tid om Efteraaret var der en Tolder paa Brøndehøje („Tolderen paa Brøndehøffue og de andre Sildefiskerlejer under Møens Land om Høsten“), hvad der ses af mange Breve. Jfr. Danske Kancelliregistranter 1535—50, 202, 449 f.; Kancelliets Brevhøger 1556—60, 173; 1561—65, 216, 391, 548, 615, 642; 1566—70, 183; 1571—75, 372; 1584—88, 180, 373.

Angreb¹⁾, saaledes paa Aggertangen. Imidlertid er der dog ogsaa alene ved Naturens Hjælp paa andre Steder sket Landvindinger f. Eks. ved den sydlige Del af Ringkøbing Fjord. Om et Tab af Landstrækninger af større Omfang, om Tilintetgørelse af Byer i stort Tal, ja endog i Hundredvis, kan der — naar vi bortse fra det sydlige Sønderjylland — ikke være Tale, og særlig ere vore Kilder til Oplysning om de sidste fire Aarhundreders Histore saa utallige og udførlige, at det maa siges at være ganske utænkeligt, at vi ikke i dem skulde kunne læse om et Landetab af større Udstrækning, som virkelig havde fundet Sted.

Undersøger man de Efterretninger, vi have om tidligere Bebyggelser ved vore Strande, som man nu søger forgæves, vil man i de fleste Tilfælde finde — saaledes som jeg for nylig har paavist her i Tidsskriftet²⁾ — at det var Bebyggelser af de ældre Fiskelejers Karakter, Pladser med Boder, som man kun beboede i enkelte Maaneder af Aaret, naar Fiskeriet fandt Sted. Mangen Tradition fra Kystegne ved Vesterhavet om, at der tidligere skal have ligget nær ved Stranden større Landsbyer — Byer, hvorfra der „kunde komme 25 Vogne til Bryllup“ — skal som Regel nok vise sig at hvile paa det Grundlag, at en eller anden Bebyggelse er bleven tilføjet af Sand og har maattet flyttes. Vi Danske have haft en langt større Fjende i det flyvende Sand end i Havets Bølger, og det Tab, som Havet har beredt os, er i langt højere Grad selvforskyldt end det Tab, vi have lidt ved Havets Magt.

¹⁾ Se til Eksempel Trap, Danmark³ IV 140, 285 f.

²⁾ Hist. Tidsskr. 7. R. VI 151, 156 f.
